



Eski Asur ve Anadolu'da Avukatlık Kurumu

Hasan Ali Şahin*

ORCID: 0000-0001-8024-852

Öz

M.Ö. II. bin yılın ilk çeyreğinde, Anadolu'ya gelip yaklaşık 40 adet şehirde yerleşerek ticaretle uğraşan Asurlular, aralarındaki uyuşmazlıkları kendi kurmuş oldukları ticari kurumlarında (*kārum* ya da *wabartum*) hallediyorlardı. Bu davalar eğer söz konusu şehirde halledilemez ise, bu defa *Kaniş kārumuna* gönderiliyor ve orada çözüme kavuşturuluyordu. Şayet *Kaniş kārumunda* da çözülemez ise, *Asur*'a gönderiliyor ve *Asur*'da Şehir Meclisi kararını veriyor ve bu karar bir belgeye kaydedilip mühürlenerek avukat aracılığıyla Anadolu'ya gönderiliyordu. Kültepe metinleri arasında yer alan mahkeme zabıtlarında Asur şehrinin avukatının Anadolu'da bazı kimseleri şahit tutarak davaları sonuçlandığı da görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Kaniş, Asur, karum, avukat, Şehir Meclisi.

Gönderme Tarihi: 11/11/2018

Kabul Tarihi:10/12/2018

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Kayseri, E-Psta:hasahin@erciyes.edu.tr

Attorney's Office in Old Assyrian and Anatolia

Abstract

In the first quarter of Second millenium B.C., the Assyrians who settled in Anatolia and settled in about 40 cities and engaged in trade, settled their disputes in their own commercial institutions (k̄arum or wabartum). If these cases could not be settled in the city in question, this time it was sent to Kaniš k̄arum and resolved there. If Kaniš k̄arum could not be solved, he was sent to Assyria and gave the City Council decision in Assyria and this decision was saved in a document and sent to Anatolia through a lawyer. .It is also seen that the lawyer of the Assyrian city in the jurisdictions of Kültepe has witnessed some people in Anatolia and concluded the cases.

Keywords: Kanish , Assyrian, karum, lawyer, City Council

Received Date: 11/11/2018

Accepted Date: 10/12/2018

Институт адвокатуры в Древней Ассирии и Анатолии

Резюме

Ассирийцы, приехав в Анатолию в первую четверть II тысячелетия до н.э. расположились в 40 городах Анатолии и занимались там торговлей. Споры, которые происходили между ними в торговле, они разрешали в торговых факториях «карум» или «вабартум» (*kārum* ya da *wabartum*), созданных ими же. Если же в каком-либо городе не могли решить возникший вопрос, то за решением отправлялись в «Каниш-Карум» (*Kaniš kārum*). Если «Каниш-Карум» не мог решить спор, то отправляли это дело в Ассирию, в Ассирии городской совет выносил свое решение и это решение оформлялось как документ, ставилась печать и через адвоката отправлялось в Анатолию. В письменах Кюльтепе имеются судебные протоколы, в которых описано, как адвокат города Ассирия, с несколькими городскими свидетелями, вынес решение по делам.

Ключевые слова: Каниш, Ассирия, карум, адвокат, городской совет

Получено: 11/11/2018

Принято: 10/12/2018

Giriş

Asurlu tüccarların M.Ö. II. binyıl başlarında Anadolu'ya gelerek ticaretle uğraşmaları sayesinde, Anadolu tarihi devirlere girmiş olmaktadır. Bunlardan kalan çivi yazılı eski Asurca tabletlerden Anadolu'nun ve Eski Asur döneminin siyasi iktisadi ve sosyal yapısını öğreniyoruz. Asurlu tüccarlar bu devreye de adlarını vermişlerdir ve eski Anadolu tarihinde Kaniş kārūmunun II. ve I-b tabakaları dönemine Asur Ticaret Kolonileri Çağı denilmiştir. Kültepe eski Kaniş şehri ve eteğindeki alanda 1948 yılında Prof. Dr. Tahsin ÖZGÜÇ tarafından başlatılan ve günümüze kadar devam eden kazılarda 27.000 adet çivi yazılı tablet bulunmuştur. Bu belgeler, senetler, iş mektupları, mahkeme zabıtları, aile hukukuyla ilgili metinler vs.den oluşmaktadır.

Kültepe Kaniş-kārūm kazılarında bulunan belgelerde, MAŞ.KIM *ša ekallim* “sarayın temsilcisi, avukatı”¹, yada MAŞ.KIM *ša alim*, “Asur şehrinin avukatı”² ibareleri ve, ayrıca, CCT 6 47/c’de geçen “Onun 1/3 hissesi için memlekette avukat tuttum” ifadelerinden, Eski Asur’da avukatlık kurumunun varlığını öğrenmekteyiz.

Eski Asur Devri öncesinde, Sumerler döneminde avukatlık müessesesiyle ilgili net bir bilgi bulunamamıştır. *Urukagina* reformlarında geçen MAŞ.KIM ifadesi, belgenin bir yerinde çavuş olarak tercüme edilirken, aynı belgenin bir başka yerinde görevli olarak tercüme edilmiştir. Ancak bu görevli, rahiplerin vergisini saraya taşıyan kişiler olarak geçmektedir. Sözü edilen metnin tercümesi şu şekildedir: “...*Dalyanlardan (?) balıkçı gözcülerini attı. Buğdayın başında duranı (bekçisini) sepetlerden (ve) ambarın ağzından uzaklaştırdı. Rahiplerin vergisini saraya taşıyan görevliyi oradan uzaklaştırdı...*”³

III. Ur Devrinden bilinen ve *ditilla* tipi adı verilen belgelerde de MAŞ.KIM memurlarının olduğu ortaya çıkmıştır. Söz konusu belgelere yasal kararlar kaydedilmiştir. Bu belgelerde yapılan araştırmalar sonucunda MAŞ.KIM’in, avukatlar ya da icra memurlarının

¹ Chicago Assyrian Dictionary, R, 21.

² Burkhardt Kienast, ATHE 23.

³ M. Tosun-K.Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-şaduka Fermanı*, Ankara, 1975, 19-25.

Ali Şahin

davayı araştırma amacıyla farklı şehirlerde bulunan idareciler tarafından atanan memurlar olduğu düşünülmektedir. En azından iki yerde bu memurun bir davacının başvurusu ile atandığı aktarılmaktadır. Ancak, III. Ur belgelerinde MAŞ.KIM ile ilgili referanslar çok açık değildir. Eski Babil tabletlerinde de bu memurlarla ilgili benzer referanslar bulunmaktadır. Bunlar *rabişum ve rabiş daiāni* yani “hakimler komseri” olarak adlandırıldığı belirtilmektedir. Fakat bunların da rolünün ne olduğu belirsizdir. Bununla birlikte Eski Asur Devrinde, MAŞ.KIM unvanıyla belgelerde geçen görevlinin avukat anlamına geldiği ve bu memurların daha çok devletin alacaklarını tahsil eden memurlar olduğu düşünülmektedir.⁴

Anadolu’da ticaretle uğraşan Asurlular, aralarındaki uyuşmazlıkları kendi kurmuş oldukları ticari kurumlarında (*kārum* ya da *wabartum*) hallediyorlardı. Bu davalar eğer söz konusu şehirde halledilemez ise, bu defa *Kaniş kārumuna* gönderiliyor ve orada çözüme kavuşturuluyordu. Şayet *Kaniş kārumunda* da çözülemez ise, *Asur*’a gönderiliyor ve *Asur*’da şehir meclisi kararını veriyor ve bu karar bir belgeye kaydedilip mühürlenerek avukat aracılığıyla Anadolu’ya gönderiliyordu⁵. Kültepe metinleri arasında yer alan mahkeme zabıtlarında Asur şehrinin avukatının Anadolu’da bazı kimseleri şahit tutarak davaları sonuçlandığı da görülmektedir. Buradan Asur’da oturan ve Anadolu’daki tüccardan alacaklı olan şahısların Asur Şehir Meclisi’ne baş vurarak orada karar aldırıp, belge düzenlemek suretiyle bir avukatı Anadolu’ya gönderip, Anadolu’daki koloni mahkemelerinde davalarının sonuçlandırıldığı anlaşılmaktadır. Buna örnek belgelerden birinde⁶Asur şehrinin *rabişumu*, *Aninimin* oğlu *Ennam-Aşşur* için şahitler tutarak mahkemeye baş vurmuş ve *Puruşhattum kārumunda* dava sonuçlandırılmıştır. Benzer bir belgede⁷ yine, Asur şehrinin avukatı olan *Laqipum*, *Puşu-kēnin* çocukları için şahitler tutmuş ve onları dava etmiştir.

⁴ H.A. Şahin, “Koloni Çağı’nda Anadolu’da Bulunan Asurlu Görevliler”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kayseri 2002, 81-82.

⁵ VS 26, 112 ; *Aşşur-imitti*’nin avukatı olan *Şu-Anum Buzazu*’yu dava ederek, şöyle demektedir: *Şehir meclisinin belgesini Aşşur-imitti senin için kaydetti. Ben aldım ve ben avukat olarak şehrin belgesine kaydettirdim. Bu belgeye göre Asur’da senin belgeni kaydedelim, Buzazu rabişum Şu-Anum’a söyle cevap verdi; Şehrin ve avukatın belgesini ben ve Aşşur-imitti avukatlık için hakim mahkemesinin zarflı tabletini alıkoy, davanın sahibi Aşşur-imitti stelin 3. maddesinde yazıp zikrediyor, VS 26 59’da ise, “Şallim-Ahum, Hina, Aşşur-imitti, Tarişmatum ve Belanum Puşu-ken’e şöyle diyor, senin haberine göre şehrin belgesini aldık rabişum sana taşımaktadır. Dikkat et, hem para, hem köle, hem de cariyeyi Şu-Nunu bıraktı1/3 mana gümüştür 1 mana kalayı rabişuma verdik.*

⁶ CCT I, 49 B; RA 81, 84.

⁷ ATHE 23; La2-qe2-pu-um MAS^KIM s^a a-lim.ki a-na me-er-e Pu-s^u-ke-en6 is,-ba-at-ni-[a-ti2-ma] um-ma MAS^KIM-ma a-na m[e-er-e] 5 Pu-s^u-ke-en6-ma a-ma-la2 t,up-pi3-im s^a a-lim.ki-ma a-nim i-na a-lim.ki is^ti2 be-el a-wa-ti2-ku-nu a-ta-wu um-ma me-er-u2 Pu-s^u-ke-en6-ma...

Mahkeme zabıtları diye adlandırdığımız bazı belgelerde, yine Asur şehrinin avukatının bazı tüccarları dava ederek davaların sonuçlandığı görülmektedir.

Eski Asur Devleti zamanından kalmış olan bir kanun steli bulunamamıştır. Ancak, Asur krallarının Kaniş kārūmuna gönderdiği mektuplarda *kima awat naruaim* “taş stelin hükmü gereğince” tabiri Kültepe metinlerinde geçmektedir⁸. Anadolu’da halledilemeyen davalar Asur’a gönderiliyor ve Asur’da kutsal hamrum odasında Şehir Meclisi davayı çözerek bir avukat aracılığı ile Kaniş kārūmuna yolluyordu. *Taş stelin hükmüne göre faizi ve faizin faizini ödeyecek’ taş stelin sözüyle bize kaydetti* ifadelerinden hareketle bir kanun stelinin varlığı anlaşılabilir. Buna göre, Şehir Meclisi hükmünü bu kanun steline göre vermektedir. Zira, Kültepe metinlerinden, Eski Asur’da hukuk anlayışının hayli gelişmiş olduğunu, alacak yada miras yüzünden sürekli mahkemeye baş vuran insanların varlığından anlıyoruz. *Hammurabi* Kanunlarının yazıldığı dönemde Kuzey Mezopotamya’da Asur Kralları tarafından benzer örfi hukukun yazıya geçirilmiş olması gerekir.

Anadolu’daki koloni mahkemelerinde mahkemelerin işleyişini belirten bazı bilgilere Kültepe metinlerinde ulaşılmış bulunuyoruz. *Kaniş, Wahşuşana, Turhumit, Puruşhattum* gibi büyük kolonilerde büyük /küçük denilen meclislerin bulunduğu ve burada tüccarların davalarının görüldüğü anlaşılır.

Rabişum “Avukat” teriminin belgelerde nasıl geçtiği ile ilgili olarak Prof. Dr. Hüseyin Sever hocamızın yayınladığı, Kt. 92/k-564b envanter numaralı metin bize fikir vermektedir. Bu metinde 4. satırdaki *rabişum* kelimesi ile birlikte belgenin 8. satırında yer alan MAŞ.KIM kelimesi avukat olarak tercüme edilmiştir.⁹

1-5)Aşşur-bāni’nin oğlu Şu-İştar, Ahu-waqar’ın oğlu Mannum-kī-Aşşur ve Mannum-kī-Aşşur’un Zinaya’nın oğlu Aşşur-taklāku, Mannum-kī-Aşşur’un vekilini (avukatını) onayladılar ve bize sevkettiler (gönderdiler). (6-12) Şu-İştar’ın amūtum ile ilgili olarak Asur şehrinin vesikasını, Asur Şehir Meclisi’ne havale etmiş olduğu (belgeyi) vekili (avukatı) bize sundu ve bizde onun meselesini bitirdik ve Asur Şehir Meclisi ve kralı (rubaum) yemin ettiler.

⁸ Hüseyin Sever, “Amutum Madenin Ticaretinin Yapılması Hususunda Asur Şehir Meclisince Verilmiş bir Ruhsatname”, *Archivum Anatolicum*, S. 3, Ankara 1997, 252-265.

⁹ Hüseyin Sever, “Asur Şehir Meclisince Verilmiş bir Ruhsatname”, *Archivum Anatolicum*, S. 3, Ankara 1997, 294-296.

Ali Şahin

Kaniş kārumu'nda çözülemeyen bir olayın, Asur Şehir Meclisi'nde karara bağlanması ve bu kararın bir belgeye kaydedilip mühürlenerek avukat aracılığıyla Anadolu'ya gönderilmesi ile ilgili olan Kt n/k 560 no.lu metinde “Şehir (Asur meclisi) kutsal mekanda hükmü verdi: Kura'nın Puzur-İstar'dan aldığı parayı, (aldığı) kadarıyla Kaniş'te Puzur-İstar'ın çocuklarına iade edecek. Kura, (meseleyi) tüccarıyla müzakere edecek. Kralın mührüyle (mühürlü) bu tabletin kopyasını Tura-Beli sana gönderdi” ifadeleri yer almaktadır. Bu metin gösteriyor ki şehir meclisinin kutsal mahalde aldığı karar gereğince, davalı Kura'nın davacı Puzur-İstar'ın çocuklarına parayı vermesi ve meseleyi kendi tüccarıyla müzakere etmesi gerektiğini bildirmektedir. Bu metinde görüldüğü üzere Kaniş kārumu'nda çözülemeyen olay, Asur şehir meclisinde karara bağlanmıştır. Aynı olayla ilgili Kt n/k 1384 nolu belgede “waklum'un mührü. Şehir (Asur meclisi), kutsal mekanda hükmünü verdi. Puzur-İstar'dan aldığı parayı, (aldığı) kadarıyla Kaniş'te Puzur-İstar'ın çocuklarına iade edecek. Kura, (meseleyi) tüccarıyla müzakere edecek.” ifadeleri yer almaktadır. Söz konusu metinlerin karşılaştırılmasıyla, Asur kralının, waklum unvanını hukuki belgelerde kullandığı açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.¹⁰

Kaniş kārumu'nda çözülemeyip, Asur'a gönderilen ve Asur'da karara bağlanan duruma ilişkin diğer bir örnek olan Kt b/k 180, öldürülen (büyük olasılıkla) Ennam-A'nın “kan parası” ile ilgilidir. Bu paranın tahsilatı için bir avukatın Kaniş'e gönderilmesi istenmektedir. Bu metinde “waklum, Kaniş kārumu'na şöyle söyler: Şehir kutsal mekanda karar verdi ve Ennam-A'nın oğlu Aşşur-rabi, bir avukatı Kaniş'e gönderecek ve Ennam-A'nın kan parası onun oğluna ödenecek” ifadeleri yer almaktadır. Söz konusu metinde, Ennam A'nın ölümü üzerine Aşşur-rabi'nin babasının kan parasını almak istemesiyle ilgili konunun Asur meclisinde karara bağlandığı ve bir avukat aracılığıyla Kaniş kārumu'na gönderildiği anlaşılmaktadır. Verilen karar ise Ennam-A'nın parasının Aşşur-rabi'ye ödeneceğidir.¹¹ Ayrıca Asurlu tüccarların kendi aralarında çözdüğü anlaşmazlıklara örnek olan metinde, Aşşur-nādā isimli tüccar Waşhania'dan Aguza, Şiṣahşuşar ve Aşşur-şamşi'ye bir mektup yazmış, Adad-bani isimli şahsın bir itirazı üzerine kendi tabletinin açılarak onunla ilgili bir kararı ve tabletin de bir kopyasını söz konusu şahsa vermelerini istemiştir. Burada Kura'nın firma avukatı bulundurduğu da dikkat çekicidir. Metnin tercümesinde, “Kusaya'nın oğlu

¹⁰ Emin Bilgiç-Sabahattin Bayram, AKT II , 41-43; 107; Salih Çeçen, “Kültepe Metinlerinde Bulunan Yeni Waklum Mektupları”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi(1990), Cilt: XXXIV, S.1-2, 36-37.

¹¹ Çeçen, “Yeni Waklum Mektupları”, 37-38. .

Ali Şahin

Aşşur-idi'nin beulatumundan 1/2 mana gümüşle ilgili tableti sana veriyorum. Kura'nın firmasının avukatı sizleri tuttuğu zaman babanızın mührünü taşıyan belgeyi Aguz'a gönderin. Benim tabletlerime dönsün. Sizler birinci kalite yağı, merkepleri ve uşakları kontrol edip, hepsini Waşhania'ya sevkedin." ifadeleri bulunmaktadır.¹²

Kültepe metinleri arasında yer alan mahkeme zabıtlarında Asur şehrinin avukatının Anadolu'da bazı kimseleri şahit tutarak davaları sonuçlandığı da görülmektedir. Herhalde Asur'da oturan ve Anadolu'daki tüccardan alacaklı olan şahısların Asur şehir meclisine başvurarak orada karar aldırıp ve bir belge düzenlenmek suretiyle bir avukatı Anadolu'ya gönderdikleri ve Anadolu'daki koloni mahkemelerinde davalarının sonuçlandırıldığı düşünülmektedir. Buna örnek belgelerden birinde, Asur şehrinin *rabişum*'u, *Aninim*'in oğlu *Ennam-Aşşur* için şahitler tutarak mahkemeye başvurmuş ve *Puruşhattum kārumu*nda dava sonuçlandırılmıştır. Benzer bir belgede yine, Asur şehrinin avukatı olan *Laqipum*, *Puşuken*'in çocukları için şahitler tutmuş ve onları dava etmiştir. Mahkeme zabıtları diye adlandırılan bazı belgelerde, Asur şehrinin avukatının bazı tüccarları dava ederek davaların sonuçlandığı görülmektedir. Asur Şehir Devletine bağlı olan *Kaniş kārumu*'nun kararı gereği *rabişum*'un bazı şahısları mahkemeye verdiği görülmektedir. Buna göre *Kaniş kārumu*'nda belge düzenleyip avukat aracılığıyla davaların sonuçlandığı ortaya çıkmıştır.¹³

Belgelerde *rabişum* unvanıyla geçen şahısların bazı kimselerin özel avukatı oldukları bildirilmektedir. Bazı şehirlerde görevli olan avukatların varlığı da söz konusudur. Bunlardan, *Şirun* şehrinin, *Ulama* şehrinin ve bugünkü Suruç ilçesi olduğu bilinen klasik *Badna* şehrinin *rabişumlar*'ından söz edilmektedir. Ayrıca, Asurlu şahıslar, *Aşşur-malik* ve *Lulu*'nun birer avukatı olduğu ortaya çıkmıştır. Asurlu tüccarlar Asur-Kaniş arası güzergâhta yaptıkları ödemeleri kalay olarak yapıyorlardı. Masraf listesi olarak adlandırılan belgelerde *rabişumlar*'a kalay ödendiği aktarılmaktadır. Bu bağlamda, *Şirun şehrinin rabişum*'una 15 *şeqel* kalay ödendiği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde bir başka belgede, *Badna*'nın *rabişum*'una 2 *şeqel* kalay ödenmiştir. *Badna* şehrinde Asurlu tüccarların bir *wabartumu* bulunuyordu. *Şirun* şehrinde ise, bir koloninin bulunduğu dair kayıt yoktur. Asur Devleti belki de daha az tüccarın bulunduğu merkezlere birer vekil tayin ederek orada bulunan tüccarların hak ve hukuklarını korumak istemiş olabilir. Buna rağmen, *Wahşuşana*,

¹² H. A. Şahin, "Anadolu'daki Eski Asur Koloni Mahkemeleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kayseri 2006, 336.

¹³ Şahin, "Koloni Mahkemeleri" 81-82.

Ali Şahin

Puruşhattum ve *Ulama* gibi çok sayıda tüccarın yerleştiği ve *kārum* teşkilatının bulunduğu yerlerde *rabi-sikkatim*'in bulunduğu ve onun emrinde yine pek çok görevlinin çalıştığı düşünülmektedir. *Ulama*'da bulunan *rabi-sikkatim*'e bağlı *rabişum*'un olduğu anlaşılmaktadır. Bir Asurlunun *Wahşuşana* sarayından alacağı vardır ve kendisi buraya gitmekten korkmaktadır. Bunun üzerine *Ulama* şehrinin *rabi-sikkatimi*'nin avukatı bu şehre giderek saraydan Asurlu şahsın alacağını tahsil etmiştir.¹⁴

Asurlu tüccar Pilah-İştar ile ilgili olarak yapılan bir çalışmada, Aşşur-rē'î'nin Pilah-İştar, Mannum-bālum-Aşşur ve Şu-Zuzu dışında Aşşur-bāni isminde bir oğlu daha olduğu ifade edilmektedir.¹⁵ Aynı zamanda avukat (*rabişum*) da olan bu şahsın, Pilah-İştar'ın kardeşleri ile olan ihtilaflarında Pilah-İştar'la birlikte hareket ettiği ve hukukî mevzularda Pilah-İştar'a yardım ettiği ifade edilmektedir.¹⁶

Pilah-İştar'a ait metinlerin hiç birinde Aşşur-bāni'nin kardeşleri olduğuna dair açık ifadeler bulunmamaktadır. Sadece bir metinde Aşşur-bāni, Aşşur-rē'î'nin oğlu olarak ifade edilmektedir ki, burada da “*rabişum*” unvanı ile geçmemektedir. Aşşur-bāni'nin bu ailenin bir üyesi olduğu izlenimi veren metin Kt 88/k 124'tür. Belgede Aşşur-bāni ve Pilah-İştar'ın birlikte hareket ettikleri anlaşılmakta ve Mannum-bālum-Aşşur'dan babalarının meselelerini halletme noktasında yanlarında olmasını istemektedirler. Burada Aşşur-bāni ve Pilah-İştar'ın ağzından aktarılan “biz”, “babamız” ve “biz seni tuttuk” gibi ifadeler Aşşur-bāni'nin de kardeşlerden biri olduğu izlenimini kuvvetlendirmektedir.¹⁷

Belgeler Aşşur-rē'î'nin hanımı ve kızının Asur'da bulunduğunu ve en büyük oğlu Pilah-İştar'ın sürekli annesi ve kızkardeşi ile irtibat halinde olduğunu göstermektedir. Bu husustaki ilk metinden Pilah-İştar annesine 2 şeqel, kız kardeşine ise 1 şeqel gümüş verdiğini, bir başka metinden ise babalarının şirketine ait 15 mina ikribum parasının annesi ve kızkardeşine verilmek üzere Şu-Zuzu ve vekilinin adresine Asur'a götürüldüğünü öğrenmekteyiz. Anne ve kızının Asur'da olduğunu gösteren bir başka belgede ise bir borç

¹⁴ Şahin, “Koloni Mahkemeleri”, 82.

¹⁵ L. G., Gökçek, *Koloni Devri Anadolu'sunda Faaliyet Gösteren Asurlu Tüccar Aileler (Şu-Laban'ın oğlu İmdilum, Aşşur-imittî'nin oğlu Uşur-şa-İştar ve Aşşur-rē'î'nin oğlu Pilah-İştar)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2002, 123-125;

¹⁶ Gökçek, *Koloni Devri Anadolu'sunda Faaliyet Gösteren Asurlu Tüccar Aileler*, 124-125

¹⁷ Remzi Kuzuoğlu, *Koloni Çağı Asurlu Tüccarlarından Aşşur-rē'î*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri (Sumeroloji) Anabilim dalı Doktora tezi Ankara 2010. 82.

Ali Şahin

mukavelesinin anne, kız kardeş ve vekile verilmek üzere Asur'a götürüldüğü ifade edilmektedir.¹⁸

Muhtemelen Pilah-İstar'a ait bir metinden, kendisinin ve Aşşur-bāni'nin mührüyle mühürlü 1 mina gümüşün Aşşur-bāni'ye teslim edildiğini, babasının firmasının adağı olan gümüşün annesi ve kızkardeşine teslim edilmek üzere Şuzuzu ve vekiline verildiğini öğrenmekteyiz¹⁹:

“Benim ve rābişum, Aşşur-bāni'nin mührüyle mühürlü şaddu'atum'una doyurulmuş 15 mina gümüşü rābişum, Aşşur-bāni'ye teslim ettim. Ben şöyle söyledim: Bak! Babamızın firmasının adağı (olan) gümüşü anneme (ve) kızkardeşime (vermek üzere) Şuzuzu'nun ve vekilim Ennum-Aşşur'un adresine, Asur'a götür ve teslim et. Butkum'un oğlu Ennum-Aşşur'un huzurunda, Kuzilanum'un huzurunda”.

Asur şehrinden Aşşur-dān'ın kızı Şu-Belum tarafından Kaniş'te bulunan Elamma'ya yazılan mektupta, bu bayanın Anadolu'daki bir davayı sonlandırmak üzere Asur Şehir Meclisine başvurduğu ve Asur Şehir Meclisi tarafından kendisine Anadolu'ya gönderilmek üzere bir avukat verilmiş olduğu anlaşılıyor.²⁰

ICK 1, 182'de, metnin bazı kısımları kırık olduğu için net anlaşılacakla birlikte, ticarî mallar ve gümüşle ilgili çözüme kavuşturulan konunun Kaniş kārūmuna bildirildiğini öğreniyoruz. Diğer *waklum* mektuplarından farklı olarak, bu belgede ay ve *limum* tarihlemesi yapıldığını görüyoruz. Metnin tamamında şunlar kayıtlıdır: *waklum*, Kan[iş] kārūmuna (şöyle) söyler: Şehir, kutsal mekânda kararı verdi. Şu-Laban'ın oğlu İmdilum, bir vekile (avukata) ulaşacak ve 8-11) (onu) Kaniş kārūm'una gönderecek. Hem ticarî malları hem [...] hem de gümüşü ... [...Ay]'ı, Pappilum'un [oğlu] Şu-Sîn'in [li]mum'lumu. Kārūm, vekilin (avukatın) idarî gücüdür. İdnā'ya'nın oğlu Buzaya benim vekilimdir (avukatımdır)”.

Tahaşali isimli şahsın Aşşur-malik'e göndediği bir mektupta, babanızın direktifleri doğrultusunda Labanada bizi tuttu ve dedi ki, Hanaknak'ta buluştuk, o dedi ki, bana karşı avukatı şahit olarak tut. Ben ve Atanah oraya gelinceye kadar her hangi birine bakır serbest bırakmayın. Aşşur-malike söyle, tableti okuduğun günde buraya gel.²¹

¹⁸ Kuzuoğlu, *Koloni Çağı Asurlu Tüccarlarından Aşşur-rē'i*, 48

¹⁹ Kuzuoğlu, *Koloni Çağı Asurlu Tüccarlarından Aşşur-rē'i*, 83; Kt 88/k 392: 15 ma-na KÜ.BABBAR ša-du-a-sū wa-ta-ar ku-nu-ki-a ü ku-nu-uk A-şür-ba-ni ra-bi-şi-im a-na A-şür-ba-ni-ma ra-bi-şi-im áp-qí-id.

²⁰ Klaas, R. Veenhof, AKT VIII, 143-144..

²¹ Kemal Balkan, Or.36, 397, 1 um-ma T[a-ha-s^]a-li a-na A-s^ur-ma-lik qi2-bi4-ma <a>-ma-la2 te2-er-ti2 a-bi4-ku-nu La2-ba-na-da! ni-is,-ba-at-ma 5 um-ma La2-ba-na-da-ma i-na Ha-na-ak-na-ak ni-me-eh-e-er-ma um-ma s^u-ut-ma ra-bi4-s,u2-um s^i2-be 10 is^ku-na-am a-di2 a-na-ku u2-ul A-ta-na-ah la2 i-la2-ka3-ni

Ali Şahin

Belgelerimizde Asurlu Lalia isimli bir avukatın varlığından ve onun faaliyetlerinden bilgi edinmekteyiz. Aşşur-malik isimli tüccar Asur Şehir Meclisi'ne ve beyinin avukatına başvurarak (Asur kralına) avukat Lalia ve Puzur-İştara sormuştur. Aşşur-malik Avukat Lallia'ya; Şehrin ve beyimin (kralın) avukatının verdiği kararlar ilgili belgeye ben karşı çıktığını ve onu Kaniş'e döndürdüğünü belirterek, şimdi, şehrin (Asurun) belgesini, Koloni temsilcilerinin huzurunda okumasını söyleyip kendisinin ve İtur-İlî'nin Puzur-İştara dava edeceğini ifade etmiştir.²² Aynı şahısların davasını içeren bir diğer belge, Kt. c/k 246 olup, davanın Kaniş kârum mahkemesince karara bağlandığı görülüyor.

Avukat Lalia isminin geçtiği bir diğer belgeden öğrendiğimize göre, Aşşur-malik Lalia'yı cevaplıyor ve kârumun (Kaniş) Asur Şehir Meclisi'nin haberine göre verdiği karardan bahsediyor.²³

Hititlerde ise ülkenin bölgesel ve kırsal yörelerinde, adli işlerin idaresi, muhtemelen, önde gelen aile reislerinden, zengin toprak sahiplerinden oluşan ve İhtiyar Heyeti denilen kasaba ya da köy yetkililerin sorumlulukları arasındaydı. Adli konularda da kuşkusuz, diğer alanlardaki gibi, heyetlerin bölgesel yöneticisinin atandığı bölgede adalet dağıtan kralın görevlisi BEL MADGALTI ile yakın işbirliği olması zorunluluğu vardı. Küçük davalar, muhtemelen, tümüyle yerel heyetin yetkisine bırakılmıştı. Ancak yargılama gibi durumlar, ciddi davalar olarak ele alınırdı. Bu tür olaylarda, yönetici, yerel mahkemelerle kendisinin danışmanı olarak hareket eden yerel yönetici olan ^{LU}MAŞ.KIM ^{URI.KI} (Akadça rabişum) görev alır ve köy heyetine kralın temsilcisi olarak başkanlık ederdi.²⁴

Hitit toplumunun elit unsurlarından çok daha fazla devletin küçük insanlarıyla, bir meyhane kavgasında yaralanan ya da sınır yüzünden komşusuyla kavga eden köylülerle, birkaç domuz ya da küçük bir bostan satın almak isteyen küçük çiftçilerle, gündelik işçilerle, çobanlarla, sığır hırsızlarıyla, kölelerle, yerel çapkınlar ve aşıklerle, aile düğününe katılanlarla, karışık ve gelenek usulüyle yapılan evliliklerdeki eşlerle ilgiliydi. Yönetici atanırken, onlara, adaleti doğru ve tarafsız yönetmesi, zayıfın karşısında güçlüyü kollamaması, toplumun dul ve yetim gibi korunmasız üyelerinin çıkarlarının güçlü komşuları tarafından istismar edilmeden güvenceye alınması sıkı sıkıya tembih edilirdi: *“Seçtiğiniz her kentte halkı dışarıda toplayın. Kimin bir davası varsa, onu karara bağlayın ve adamı tatmin*

URUDU <a>-ma-ma-an la2 tu3-s^a-ra a-na A-s^ur-ma-lik qi2-bi4-ma 15 a-na-kam qa2-ti2 im-ta-ha-as, i- <<s^a>>-d.UTU.s^i t,up-pa2-am ta-s^a-me-u2 ti2-ib-a-ma a-tal-kam is^ti2 ra-bi4-s,i2-[im]

²² Balkan, Or.362, 27.

²³ Balkan, Or.36, 28.

²⁴ Trevor Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Dost Kitabevi, 2003, 53-54.

Ali Şahin

*edin. Eğer bir adamın kölesinin ya da bir adamın kadın hizmetçisinin ya da kocası ölmüş bir kadının davası varsa, karara bağlayın ve onları memnun edin. Haklıyı haksızdan ayırın. Doğru olanı yapın.*²⁵”

Hitit yasalarındaki bu durum, sık olarak vurgulandığı görülen, devlet yetkilisinin giderek daha az müdahale ettiği ve yerel toplumların mümkün olduğunca kendi düzenlemelerini yapmaları yönündeki anlayışla uyumludur.²⁶

Yerel heyet, bir anlamda, Hitit topraklarındaki adli hiyerarşinin tanımlanabilen en alt düzeyini temsil ederdi. ^{LU}DUGUD (ilerin gelen, sulh yargıcı) unvanı taşıyan görevliler ise kral tarafından atanan adli görevlilerdi ve onun adına yargılama yaparlardı. Kararları nihai, kesin ve konulan cezalar nedeniyle reddedilmesi mümkün değildi. Peki bu sulh yargıçları özel tür davalara mı bakardı? Eski bir Hitit metni, bunların, fakirlerin zengin vatandaşlara karşı şikayetlerini soruşturmakla (zenginlerle rüşvet ilişkisine girebilecekleri şüphesini de belirterek) görevli oldukları bilgisini verdiği ortaya çıktı. Buna uygun olarak, bu yargıçların büyük sorumluluklarından birisi, kralın devrettiği tam yetkiyle, muhtemelen, bir alt mahkemenin yani ^{LU}MAŞ.KIM ^{URI}.KI gibi görevlilerin, kararına itiraz edilecek son temyiz mahkemesi olarak görev yapmalarıydı.²⁷

Talimatlar ve yargı örgütlenmesinden açıkça anlaşılmaktadır ki; Hitit mahkemeleri tüm halka açıklığı ile herkesin “eşit”, yargıcın tarafsız ve dürüst olmak zorunda olduğu; ekmek ve bira gibi en masum armağanların bile kabul edilmesinin yasak olduğu mahkemeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca yargılama neticelendirilerek, suçlama ya da savunma amacıyla çok sayıda tanık çağrılıp yemin altında dinlenip ve tüm ifadeler kayda geçirilmektedir.²⁸

III. Hattuşili döneminde, zimmet ve görevi ihmal suçlamasıyla üst düzeyde bir tapınak görevlisine karşı açılan davanın zabıtlarına göre bu davada en az 30 tanık dinlendiği görülmektedir. Ancak bu çok basit bir dava değildir. Ne de olsa davacı, Puduhepa'nın kendisidir. Çünkü zimmete geçirilen mallar kişisel mülk değil, tapınak mallarıdır²⁹.

Yargılama süreçlerinde, günümüz Modern Hukuk sıfatlandırılmasıyla “sanık” olarak yargılanan kişilerin kendilerini savunabilmelerine oldukça geniş imkanlar tanındığını,

²⁵ Bryce, *Hitit Dünyasında*, 54.

²⁶ Bryce, *Hitit Dünyasında*, 55.

²⁷ Bryce, *Hitit Dünyasında*, 57.

²⁸ Erdal Doğan, *Hitit Hukuku: Belleklerdeki Kayıp*, Fam Yayınları, İstanbul, 2008, 77.

²⁹ Doğan, *Hitit Hukuku*, 77-78.

savunmaların kesilmediğini, delil ve tanıklarını sunmada hiçbir sınırlandırmaya tabi tutulmadığını, bugüne ulaşan tabletlerden öğrenebilmekteyiz.³⁰

Sonuç

Eski Mezopotamya’da Sümerlerden itibaren bir avukatlık müessesesi olduğu görülmektedir. Asur döneminde ise bu müessese net bir şekilde kendini belli etmektedir. Avukatlar yoğun olarak, Asur şehir meclisinin kararlarını Anadolu’ya götürmekle görevlidir. Bununla birlikte avukatlar, Asur tarafından Anadolu’ya meselelerin çözüme kavuşması için de gönderilmişlerdir. Ayrıca belgelerde *Aşşur-malik* ve *Aşşur-imitti* gibi bazı kimselerin özel avukatının olduğu görülmektedir. *Şirun* ve *Ulama* gibi bazı şehirlerin de görevli avukatları bulunmaktadır. Bunların dışında, bazı davalılar mahkemeye kendilerinin yerine “vekil” sıfatıyla avukatlarını göndermişlerdir. Hititlerde ise durum Mezopotamya’dan farklıdır. Hititlerde ^{LU}MAŞ.KIM ^{URI.KI} adı verilen görevliler Akadça’daki rabişum’un karşılığı olsa da ^{LU}MAŞ.KIM ^{URI.KI}’ler ile rabişum’lar, görevleri bakımından, tam manasıyla aynı değildir. Nitekim Eski Mezopotamya’daki avukatlık kurumu günümüz avukatlık sistemini çağrıştırırken; Hititlerde ise avukat olarak tabir edebileceğimiz görevliler daha çok arabulucu ve tanık görevi üstlenmişlerdir. Bu durum Hititlerin hukuk anlayışıyla doğrudan ilişkilidir. Öyle ki, Hititlerde bir kişi yargılama sürecinde istediği kadar tanık çağırabiliyor ve hiçbir sınırlandırmaya tabi olmadan kendisini savunabiliyordu. Bu yüzdendir ki, Hititlerde avukatlık müessesesi Eski Mezopotamya’daki gibi belirgin olmamış ve bu görevlilere kırsalda bir arabuluculuk görevi verilmiş gibidir. Görüldüğü üzere Hititlerde avukatlık müessesesi daha çok arabuluculuk ya da tanıklık ile iç içe geçmiştir.

³⁰ Doğan, *Hitit Hukuk.*, 79.

Kaynaklar

KIENAST, B., ATHE: Die Altassyrischen Texte des Orientalischen Seminars der Universität Heidelberg und der Sammlung Erlenmeyer-Basel, Berlin 1960.

BALKAN, K., “The Conceptions of Trinity in the Tablets of Kültepe”, *Festschrift S.Alp*, Ankara, (1992), 15-37.

BALKAN, K., “Contributions to the Understanding of the Idiom of the Old Assyrian Merchant of Kanish”, *Orientalia* 36, 303-315.

BİLGİÇ, E-BAYRAM, S., *Ankara Kültepe Tabletleri II*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1995.

BRYCE, T., *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Dost Kitabevi, 2003.

CAD: *The Assyrian Dictionary of The Universty of Chicago*.

CCT *Cuneiform Texts from Cappadocian Tablets in the British Museum*.

ÇEÇEN, S., “Kültepe Metinlerinde Bulunan Yeni Waklum Mektupları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*(1990), Cilt: XXXIV, S.1-2, s. 35-51.

DOĞAN, E., *Hitit Hukuku: Belleklerdeki Kayıp*, Fam Yayınları, İstanbul, 2008.

GÖKÇEK, L.G., Gökçek, *Koloni Devri Anadolu'sunda Faaliyet Gösteren Asurlu Tüccar Aileler (Şu-Laban'ın oğlu İmdilum, Aşşur-imittî'nin oğlu Uşur-ša-İstar ve Aşşur-rē'î'nin oğlu Pilah-İstar)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2002.

KUZUOĞLU, R., *Koloni Çağı Asurlu Tüccarlarından Aşşur-rē'î*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri (Sumeroloji) Anabilim dalı Doktora tezi Ankara 2010.

RA 81; *Revue d'Assyriologie et d'Archeologie Orientale*, Nouvelles Tablettes Cappadociennes du Louvre, RA 81, 1987.

Ali Şahin

SEVER, H., “Amutum Madeninin Ticaretinin Yapılması Hususunda Asur Şehir Meclisince Verilmiş bir Ruhsatname”, *Archivum Anatolicum*, S. 3, Ankara (1997), 291-299.

ŞAHİN, H.A., “Koloni Çağı’nda Anadolu’da Bulunan Asurlu Görevliler”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kayseri (2002), 69-88.

ŞAHİN, H.A., “Anadolu’daki Eski Asur Koloni Mahkemeleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kayseri (2006), 121-151.

TOSUN, M. -YALVAÇ, K., M. Tosun-K.Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammişaduka Fermanı*, Türk Tarih Kurumu Yayını Ankara, 1975.

VEENHOF, K.R. AKT VIII: , *Kültepe Tabletleri VIII*, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara 2017.

VS 26 : K. Veenhof-E.K. Brandt, *Vorderasiatische Schriftdenkmaler der Staatlichen Museen zu Berlin*, Heft XXVI, *Altassyrische Tontafeln aus Kültepe Texte und Siegelabrollungen*, 1992.